

De opportunist Ambiorix

Standbeeld van Ambiorix in Tongeren (foto Herman Clerinx).

Tijdens de Gallische oorlogen van Julius Caesar lukte het Ambiorix als leider van de Eburonen, die tussen Maas en Rijn woonden, om anderhalf Romeins legioen uit te schakelen. Hij was de enige inheemse aanvoerder die hierin slaagde en dit maakte hem in de 19de eeuw een nationale held in België. Toch was Ambiorix vooral een listige opportunist, zo schrijft historicus Robert Nouwen in zijn boek *Ambiorix en Caesar. De feiten en de mythe* (Sterck & De Vreese, 2023). Aanvankelijk bakte Am-

biorix zoete broodjes met de Romeinen en leverde hij zelfs hulptroepen. Dankzij hun komst hoefden de Eburonen immers geen jaarlijkse schattingen meer te betalen aan een machtigere stam, de Aduatuci. Ook kwamen eindelijk Ambiorix' zoon en neef vrij, die jarenlang als gijzelaars bij de Aduatuci hadden verbleven. Geen wonder dat de Romeinen dachten dat ze veilig bij de Eburonen een winterkamp konden bouwen. Maar in 54 v.Chr. viel de oogst tegen, en daardoor konden de Eburonen niet voldoende voedsel voor het Romeinse leger leveren. Toen veranderde Ambiorix van kamp. Hij bleef doen alsof hij bevriend was met de Romeinen en loog dat vijandige Germanen op komst waren. De Romeinen konden beter naar een veiliger winterkamp trekken. Uiteraard beloofde Ambiorix een veilige aftocht.

De Romeinen volgden zijn suggestie. Maar even verderop lagen de Eburonen in een hinderlaag. Ze doodden 6000 Romeinse soldaten. De list en leugen van Ambiorix hadden gewerkt. Nergens anders in Gallië leden de Romeinen zo'n zware nederlaag. Niet dat het veel uitmaakte. Caesar reageerde snel en doodde elke Ebuuron die hij kon vinden. Wie de moordpartij overleefde, stierf van ontbering omdat Caesar al de velden, voorraadschuren en dorpen in brand stak. Ambiorix zelf trok de bossen in en werd nooit gegrepen. (HCl)

DE LIMES DIGITAAL

De 400 km lange Romeinse grens in de provincie Neder-Germanië langs de Rijn, van het huidige Remagen tot Katwijk, staat sinds 2021 als onderdeel van de Grenzen van het Romeinse Rijk op de werelderfgoedlijst van UNESCO. Er is nu een nieuwe digitale kaart gemaakt, de Cross Culture Timeline, die archeologische overblijfselen van de Neder-Germaanse Limes presenteert, uit de periode 50 v. Chr. tot 500 n.Chr. Denk aan legerplaatsen, steden, dorpen en religieuze plekken. Ga naar de website lvr.crossculture.ie en kies rechtsboven de gewenste taal.

ELFEN IN IJSLAND

Hebben middeleeuwse volksverhalen de moderne IJslanders in de greep? Hun oude verteltraditie over elfen, natuurgeesten en trollen is in elk geval springlevend en heeft ook reële gevolgen. Zo vertonen straten in nieuwe woonwijken soms vreemde kronkels: daar wordt het verkeer netjes om een elfenrots heen geleid, want die moet met rust worden gelaten. Het verhaal gaat dat de Amerikaanse militairen die tijdens de Tweede Wereldoorlog op IJsland gelegerd waren, niet lukte om zo'n rots op te blazen – ze wilden er een asfaltweg aanleggen. Pas toen ze op aandrang van de bewoners hun dynamietstaven opborgden, legden de kippen in de omgeving weer eieren en gaven de koeien weer melk....

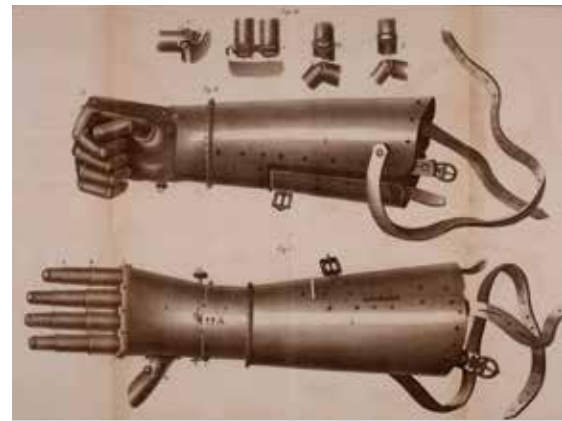
'Elfenrots' veroorzaakte straatomlegging in Kópavogur (foto Christian Bickel via Wikimedia Commons).

Hoe diep zit dat geloof nu écht? Cultuurhistoricus Simon Halink, die in Reykjavik woont, onderzocht het voor zijn boek *De Viking vanbinnen. Verhalen en de IJslandse identiteit* (Noordboek 2023). Wat blijkt: ook al moeten veel IJslanders er weinig van hebben, ze ontkennen tegenover buitenstaanders het bestaan van elfen nooit glashard. Ze zijn liever trots op dit ouderwetse bijgeloof dat hen van de rest van de moderne westerse wereld onderscheidt.

Kruidnagelmonopolie

Bewust mijnen in akkers leggen behoort tot de wandaden waaraan het Russische leger zich in Oekraïne schuldig maakt. Het vernietigen van voedselbronnen van de vijand is evenwel geen Russische uitvinding. De Verenigde Oost-Indische Compagnie maakte begin 17de eeuw volop gebruik van deze tactiek bij de introductie van haar kruidnagelmonopolie in de Molukken. Tristan Mostert promoveerde in Leiden op zijn onderzoek *Spice War. Ternate, Makassar, the Dutch East India Company and the struggle for the Ambon Islands c. 1600-1656*. Hij behandelt onder meer de slepende oorlog tussen de VOC en bondgenoten van de kruidnagelproducenten in de Molukken, vooral de staat Makassar op Celebes (Sulawesi) – een tot nu toe onderbelicht aspect van de koloniale tijd. Om aan kruidnagels te komen sloot de Compagnie contracten met de sultan van Ternate, onder wiens heerschappij de eilanden officieel vielen. De bewoners mochten in ruil voor ‘bescherming’ hun kruidnagels (of andere producten die hier geoogst werden) uitsluitend en tegen een vaste prijs verkopen aan de VOC, ook al boden handelaren uit naburige rijken en Spanje, Portugal of Engeland meer. Dit embargo viel in de praktijk eerst niet af te dwingen, ook al ging de Compagnie over tot keiharde represailles als lokale handelaren het monopolie schonden. Dan nam ze haar toevlucht tot ‘hongi-

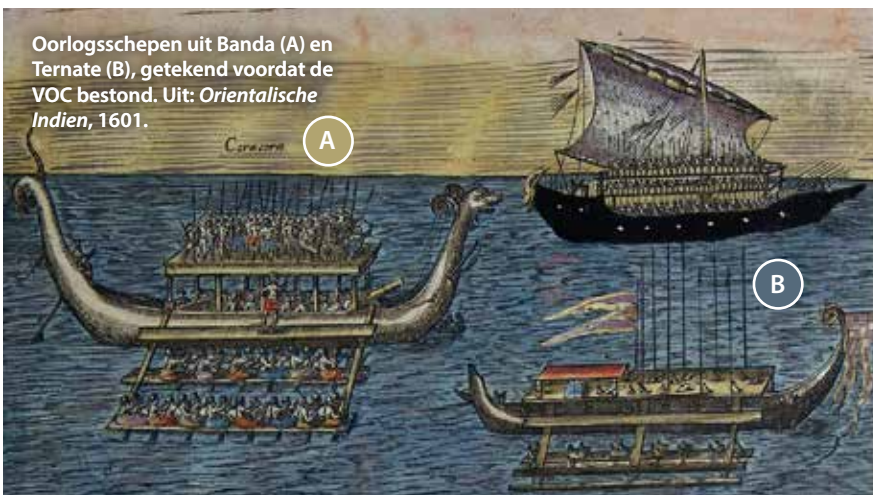
tochten’ (hongi betekent oorlogsvloot), een fenomeen dat in de regio allang bestond. Hierbij werden als onderdeel van de voortdurende onderlinge machtsstrijd vijandelijke dorpen platgebrand, inwoners gedood of ontvoerd, en voedselbomen gekapt zodat de overblijvende dorpelingen voorlopig honger moesten lijden. De VOC deed hetzelfde, en haar hongi-tochten hadden evenmin een blijvend resultaat. Om de ‘sluikhandel’ in kruidnagels definitief de kop in te drukken, alsook een einde te maken aan het meer politiek en religieus geïnspireerde verzet tegen de tirannie van de Compagnie met haar vaak geharnaste dominees, voerde de VOC verschillende oorlogen. Haar oorlogsschepen garandeerden macht op zee, maar aan wal raakten de soldaten verwickeld in een guerrilla-oorlog. Uiteindelijk, na veel geweld én onderhandelingen met de inlandse vorsten, kregen de Nederlanders halverwege de 17de eeuw toch de overhand. West-Seram (vroeger: Ceram) was een van de hardnekkige verzetshaarden tegen het Nederlandse keurslijf geweest, en werd streng gestraft. Na de overwinning in 1655 deporteerde de Compagnie wat toen nog restte van de inwoners. Hun dorpen en plantages waren vernietigd. Ze werden in huishoudens op andere eilanden gedumpt, zonder dat ze onderling contact konden houden: ook hun cultuur moest kapot.

19de-eeuwse weergave van Götz' tweede ijzeren hand (Wikimedia Commons).

IJZEREN VINGERS

Middeleeuwse handprothesen: we weten dat ze er waren, maar veel zijn er niet gevonden, zo'n 50 en merendeels in Centraal-Europa. Archeologen waren dan ook blij met de prothese die in de Beierse plaats Freiling werd aangetroffen tijdens werkzaamheden voor een pijpleiding. Bij de Sint-Joriskerk werd een graf blootgelegd van een man tussen de 30 en 50 die in de periode 1450-1620 is overleden. Hij had een ijzeren prothese aan zijn linkerhand, die vier (mogelijk door een chirurgijn geamputeerde) vingers moest vervangen; hij had zijn eigen duim nog. Freiling werd geregeld door gewild getroffen tijdens de Dertigjarige Oorlog (1618-1648). Of de man toen zijn vingers verloor, wie hij was en of hij de prothese lang gebruikt heeft, is onbekend. De (onbeweegbare) vingers van de prothese waren individueel gevormd van plaatmetaal en zaten vast aan een frame. Het geheel was vermoedelijk omkleed met leer en aan de stomp vastgemaakt met riemen. De beroemdste handprothesedragers uit de middeleeuwen is ridder en huurling Götz von Berlichingen (1480-1562). Een kanonskogel schoot in 1504 zijn hand eraf. Zijn eerste, vrij simpele ijzeren hand raakte beschadigd, zijn tweede was een knap staaltje techniek: die was beweeglijk en hij kon er voorwerpen mee vastpakken, tot een veer aan toe. Niets stond de voortzetting van zijn vechtersbestaan in de weg.

Vlektyfus decimeert Napoleons legers

Tyfus, overgebracht door de klee-luis, werd ook wel 'oorlogspes't genoemd; deze besmettelijke ziekte dunde in de oudheid al hele legers uit. Door slechte hygiënische omstandighe-

den en de overvolle legerplaatsen stierven meer soldaten aan deze ziekte dan aan verwondingen. In 1805, toen Frankrijk oorlog voerde met Groot-Brittannië, Oostenrijk, Rusland, Napels en Zweden, verspreidden

Russische krijgsgevangenen tyfus in Frankrijk. In de ziekenhuizen stierven er 12.000 personen aan, bijna tien keer zoveel als het aantal soldaten dat sneuvelde tijdens de Slag bij Austerlitz op 2 december 1805. Na nieuwe epidemische golven in Polen, Oostenrijk en Spanje werd vanaf 1812 ook de Grande Armée getroffen, op veldtocht in Rusland. De zieken werden tijdens de terugtocht noodgedwongen aan hun lot overgelaten, waardoor ze buiten alle cijfers blijven. Het exacte aantal is dus niet vast te stellen.

Eind 1813 ging de ziekte pas goed rond, in het Franse leger en later in het land zelf. Er stierven tienduizenden militairen en burgers. Artsen schreven de juiste maatregelen voor – isolatie van patiënten, ontsmetting, persoonlijke hygiëne – maar dat de luis de boosdoener was, werd pas begin 20ste eeuw duidelijk.

Meer feitelijke informatie, beeldend opge-diend, is te vinden in *Het rijk van Napoleon in Infographics* (Park Uitgevers, 2023).

Fransen troepen in 1812 in Rusland (op basis van tekening ter plaatse gemaakt door C.W. v. Faber du Fau).

Wikimedia Commons.

Suriname in beeld

Hoe zagen Suriname en zijn bewoners er begin 19de eeuw uit? Wie dat wil weten, komt vroeg of laat uit bij de afbeeldingen van de Antwerpenaar Pierre Jacques Benoit. Hij bezocht de Nederlandse kolonie tussen 1828 en 1831. De tekeningen die hij er maakte kwamen in de openbaarheid via de Société des Beaux-Arts in Brussel, waarvan Benoit lid werd. Deze kunstsociëteit gaf in de jaren '30 luxueuze kunstboeken uit, en bracht in 1839 eerst honderd litho's op basis van Benoits afbeeldingen in losse afleveringen op de markt, en daarna gebundeld in het boek *Voyage à Surinam*. Omdat lang niet iedereen Suriname kende, werd er een tekst bij opgenomen over de geschiedenis van het land, de plaatsen, bossen, rivieren, plantages en bevolking. Uitgeverij Terra publiceerde onlangs een fikse facsimile-uitgave, *Reis naar Suriname. Beschrijving van de Nederlandse bezittingen in Guyana*. Het omvat behalve Benoits afbeeldingen, de oorspronkelijke Franse tekst plus

een nieuwe vertaling door Ger Leppers, ook een uitvoerige inleiding door Carl Haarnack en Garrelt Verhoeven. Ze buigen zich onder meer over de persoon Benoit en over de vraag wie destijds de Franstalige tekst schreef. Dat was in elk geval niet Benoit zelf, ook al heeft het verhaal de vorm van een persoonlijk verslag. Evenmin is het gebaseerd op reisnotities of een dagboek van Benoit; die heeft hij zeer waarschijnlijk niet eens bijgehouden. De kans is erg groot dat de schrijver en dichter André van Hasselt erachter zat, die ook de inleiding verzorgde. Hij was twee keer beschuldigd van plagiaat en ook in dit boek lijkt vrijwel alle informatie uit ander werk te zijn overgenomen. Maar aangezien het niet onder zijn naam was, kwam hij nu niet in de problemen. De tekst is niet origineel, de tekeningen zijn dat wel. Zijn ze ook waarheidsgetrouw? Lijfstraffen, protesten en hoogoplopende conflicten ontbreken, terwijl we weten dat die er wel waren. De slavenonderkomens

zien er comfortabel en ruim uit, de mensen weldoerft, er heerst plezier en harmonie. Reden voor de meeste historici om de platen te bestempelen als romantisch en selectief, maar niet per se onwaar. Hoe dan ook bestaat er voor die late jaren 1820 geen alternatief. Uniek is bijvoorbeeld dat Benoit een vendu in beeld bracht, een openbare slavenverkoop. Een vrouw staat met haar twee kinderen te kijk, op de voorgrond zijn de tangen afgebeeld waarmee mensen die straks van 'eigenaar' wisselen, zijn brandmerk krijgen. Haarnack en Verhoeven hebben enkele mensen op de plaat met grote waarschijnlijkheid weten te identificeren, inclusief de vrouw in het middelpunt: Santje (Susanna) heette ze vermoedelijk.

